

УДК: [37. 091. 313: 81] - 028. 44

Н.В. ЛЕСНЯК

ІНТЕГРАТИВНА МОВЛЕННЄВА СКЛАДОВА ОРГАНІЗАЦІЇ ЗОБРАЖУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Резюме. У статті викладено теоретично обґрунтовану і експериментально перевірену методику застосування міжпредметних зв'язків на заняттях з образотворчого мистецтва, простежено вплив інтегрування мовленнєвої та зображувальної навчальної діяльності на професійну підготовку майбутнього вчителя, формування необхідних мовленнєвих умінь. Суть методики навчання полягає в максимальній педагогізації способів організації навчально-виховного процесу на інтеграційній основі і цілеспрямованій систематизації мовленнєвої діяльності в структурі занять (з використанням наочного і словесного дидактичного матеріалу).

Ключові слова: міжпредметні зв'язки, мовленнєва діяльність, зображувальна діяльність, інтегрування, мовленнєві уміння.

Постановка проблеми. Одним з навчальних предметів, вивчення яких на факультеті підготовки вчителів початкових класів потребує інтегрування навчальної діяльності, є методика викладання дисциплін художнього спрямування. Заняття з образотворчого мистецтва в школі і вузі не можуть досягти бажаної результативності без спеціальних мовних коментарів до відповідних видів практичної діяльності, визначеної програмою, без взаємодії вербальних та зображальних навчальних засобів. Мовленнєва робота на заняттях дисциплін мистецької галузі має бути важливим компонентом професійної підготовки.

Однак практика навчання свідчить про недостатнє інтегрування навчальної діяльності на заняттях з образотворчого мистецтва. Незважаючи на наявність багатьох спільних елементів у практичних завданнях, методах, прийомах, формах та засобах навчання в різних методиках — мови та образотворчого мистецтва, — навчання часто проходить без використання можливостей міжпредметної інтеграції. Це помітно знижує рівень професійної підготовки студентів, негативно позначається на їх подальшій педагогічній діяльності в ролі вчителя початкових класів. Такий стан викладання приводить до висновку про необхідність пошуків комплексних підходів до проблеми навчальної мовленнєвої діяльності, шляхів реалізації якнайтіснішої міжпредметної інтеграції між сферами рідної мови та образотворчого мистецтва. Саме цим зумовлений вибір теми дослідження.

Актуальність теми наукового дослідження тим, що процес становлення і розбудови Української держави вимагає докорінної перебудови багатьох ланок суспільного життя, серед них і системи освіти, котру, як зазначається в Державній національній програмі "Освіта (Україна ХХІ століття)", необхідно привести у відповідність із запитами особистості, суспільними потребами та світовими досягненнями людства. Однією з передумов такого реформування є гуманітаризація освіти, що "покликана формувати цілісну картину світу, духовність, культуру особистості" [1, 7], підпорядкувати цьому весь зміст навчання і виховання молоді. На всіх рівнях освітньої системи педагогічні зусилля мають бути спрямовані на всебічний розвиток особи, її здібностей і обдарувань. Для досягнення цієї мети необхідний пошук нових підходів до структурування знань та ефективних шляхів формування вмінь, серед яких помітне місце належить інтегруванню як передумові цілісного розуміння світу і формування свідомості людини.

На реалізацію зазначених завдань значною мірою впливає рівень мовного розвитку особистості. Від того, наскільки вона володіє мовними навичками, залежить, як вона буде сприймати нові знання, засвоювати нові вміння. Оскільки мовлення тісно пов'язане з мисленням і діяльністю людини, процес його вдосконалення ніколи не припиняється. Тим більше він не повинен уповільнюватися під час вузівського навчання, бо кожна з навчальних дисциплін, самим своїм змістом збагачуючи мислення студентів, водночас має стимулювати і розвиток їхнього мовлення. Це виявляється як в оволодінні відповідною предметною лексикою і фразеологією, так і у формуванні вмінь послідовно, зв'язно, переконливо висловлювати свої думки, враження, почуття, викликані фактичним матеріалом чи проблематикою відповідної сфери пізнання. Отже, будь-яка діяльність, у тому числі й навчальна, поперше, вимагає відповідного оволодіння мовленням, а по-друге, осмислюється через мову.

Робота над мовленням, як свідчать спеціальні спостереження на заняттях з методик — часто процес спонтанний, педагогічно недостатньо організований. Ефект міг би бути значно більшим за умови систематизації навчальної мовленнєвої діяльності та спрямування її на усвідомлення і засвоєння змісту виучуваної дисципліни, оволодіння відповідними вміннями та навичками. Найважливішою передумовою при цьому є узгодженість мовленнєвої діяльності з тією, що формується. Постає питання про посилення міжпредметних зв'язків під час професійної підготовки майбутнього вчителя, про можливість інтегрування різних видів навчальної діяльності з мовленнєвою, про їх взаємовплив.

Постановка завдання та цілей дослідження. Мета дослідження — розробка способів керівництва інтегруванням мовленнєвої та зображувальної діяльності студентів, визначення педагогічних умов їх ефективної реалізації в навчально-виховному процесі.

Інтеграція мовленнєвої та зображувальної діяльності суттєво впливатиме на підвищення ефективності навчального процесу на заняттях з образотворчого мистецтва, на формування професійних мовленнєвих умінь майбутнього вчителя. Якщо види мовленнєвої діяльності систематизувати відповідно до тематики занять: забезпечувати доцільне й одночасне інтегрування на мовленнєвому та предметному рівнях: забезпечити систематизацію завдань мовного та мовленнєвого характеру: орієнтувати майбутніх учителів початкових класів на інтегрування мовленнєвої та зображувальної діяльності молодших школярів.

Мета і вихідна гіпотеза конкретизуються рядом *завдань* дослідження:

- 1) обґрунтувати доцільність інтеграції мовленнєвої та зображувальної діяльності на заняттях і з'ясувати рівень реалізації цієї ідеї в навчальному процесі школи та вузу;
- 2) визначити зміст і форми мовленнєвої діяльності студентів на заняттях з образотворчого мистецтва;
- 3) опрацювати способи керівництва навчально-виховним процесом інтегративного спрямування, перевірити їх ефективність на основі експерименту;
- 4) намітити шляхи впровадження результатів дослідження в шкільну практику викладання образотворчого мистецтва.

Аналіз останніх досліджень та публікацій за темою дослідження. Ідея інтеграції знань різних галузей бере початок від прагнення усвідомити цілісну картину світу (античні філософи Дж. Бруно, Т. Кампанелла, Ф. Парацельс). Небезпеку ізоляції між окремими предметами добре розуміли видатні педагоги минулого - Й.Г. Песталоцці, Д.Локк та ін. і шлях вирішення проблеми вбачали в налагодженні міжпредметних контактів.

Подальшого розвитку проблема інтеграції набула в XIX столітті. Значною віхою у її вирішенні була діяльність К.Д. Ушинського.

Наступні кроки у висвітленні досліджуваної проблеми зумовлені успіхами психологічної науки. Психологічне обґрунтування ідеї міжпредметних зв'язків, побудоване на трактуванні психічних процесів розвитку свідомості людини, знаходимо у працях Л.С. Виготського та його послідовників.

Принципово важливе значення для вивчення інтеграційних процесів у системі освіти мали висвітлені у працях психологів питання про роль слова у процесі утворення понять (Л.С. Сахаров), про взаємозв'язок мовлення і мислення (Ж. Піаже, Л.С. Рубінштейн, Г.С. Костюк, М.І. Жинкін, А.М. Соколов), про розвиток пам'яті (Л.В. Занков, А.А. Смирнов, П.І. Зінченко), про формування знань і навичок (Дж. Брунер, О.М. Кабанова-Меллер та ін.).

В останні десятиріччя проблема міжпредметних зв'язків привертала увагу І.Я. Лернера, М.М. Скаткіна, Н.А. Лошкарєвої, Г.Г. Батуріна, О.Я. Савченко та інших дослідників. Спроби класифікувати види міжпредметних зв'язків зроблено в працях В.М. Федотової, Д.М. Кирюшкіна, М.Т. Баранова. Можливості інтегрування, зумовлені змістом окремих навчальних дисциплін чи галузей знань, розглянуто в роботах О.М. Бандури, Н.М. Світловської, М.М. Ушакова. Вдалі узагальнення на основі досліджень про підготовку вчителя, здатного реалізувати ідею інтегрування, викладено в роботах Т.О. Ладиженської, А. Пжибильської.

У теорії навчання спостерігаємо аналіз зв'язків між мовою та образотворчим мистецтвом — понятійно-термінологічний, лінгводидактичний, комунікативно-мовленнєвий. Однак пошуки велися здебільшого в напрямку використання живописного матеріалу на уроках мови.

Про роль мови у процесі вивчення образотворчого мистецтва, про деякі аспекти мовленнєвої роботи на цих заняттях йдеться у працях педагогів і психологів, у публікаціях методистів і вчителів-практиків (Л.С. Виготський, Б.М. Неменський, Т.Я. Шпікалова, Г.С. Комарова, В.М. Полуніна).

Проте в науковій літературі досліджено лише окремі аспекти інтеграційного навчання, певною мірою узагальнено досвід застосування інтеграції в навчально-виховному процесі. Такі ж питання, як застосування матеріалів теоретичного аналізу про можливості інтегрування навчальних дисциплін, про мовленнєву діяльність на заняттях з образотворчого мистецтва, про зміст підготовки вчителя до проведення такої роботи в школі, не знайшли достатньо повного висвітлення. Саме на пошук шляхів реалізації ідеї інтегрування у навчальному процесі школи і вузу спрямоване наше дослідження.

Виклад основного матеріалу. Важливим напрямком методичного оновлення уроків, як зазначає О. Савченко, є проведення їх на основі інтеграції змісту, відібраного з кількох предметів і об'єднаного навколо однієї теми.

Питання інтеграції навчального матеріалу різних дисциплін знаходили своє висвітлення в працях В. Сухомлинського та К. Ушинського. Так, наприклад, К. Ушинський вважав, що розвивати мову окремо від думки неможливо, що мова не є щось відокремлене від мислення, а, навпаки, є його творіння, розвивати ж слово перед думкою навіть шкідливо, бо читання і запис слів, не підкріплені конкретними уявленнями і образами, веде до формалізму.

Більш вдалою була інтеграція за різними видами діяльності, яку запровадив В. Сухомлинський у шістдесятих роках XX ст., проводячи уроки мислення в природі, що включали об'єднані знання з рідної мови, розвитку мовлення, читання і природознавства. Він рекомендував цілісне ознайомлення через сприйняття, уяву, мислення і мовлення, зважаючи, що розвиток мислення серед природи сприяє кращому засвоєнню рідного слова в усіх його барвах, виражальних засобах, а це збагачує пам'ять дитини, сприяє успішному розумовому розвитку.

Інтегрований урок – це урок, який проводиться з метою розкриття загальних закономірностей, законів, ідей, теорій, відображених у різних науках і відповідних їм навчальних предметах.

На відміну від традиційного викладання образотворчого мистецтва інтегрування в галузі мистецтва, окрім застосування елементарних міжпредметних зв'язків, має ще й додаткові резерви для нарощування мистецьких знань та уявлень учнів, зростання їх художньої складності, духовно-світоглядної та емоційної наповненості. Це відбувається завдяки інтегративним технологіям – кількісному збільшенню та якісному збагаченню порівнянь, аналогій, стимулюванню міжсенсорних асоціацій, розширенню діапазону художньо-естетичних узагальнень тощо. Таким чином, змістовна інтеграція стимулює процесуальну інтеграцію.

Науковці вважають, що різниця в науковому і художньому пізнанні забезпечується не образними чи понятійними формами мислення, а функціями – відповідно синтезуючими чи аналітичними. Завданням словесно-логічного мислення є виокремлення з усіх реально існуючих взаємодій якогось одного, найбільш суттєвого. Таким чином, формується внутрішня модель світу, яку можна аналізувати, достатньо точно виразити словами чи з допомогою інших знаків, що створює більшу зручність для спілкування. Завданням просторово-образного мислення є відображення усіх існуючих взаємозв'язків, тобто усе багатство світу. Але передати лише словами усі існуючі грані реального світу важко, стає незамінною для цього поєднання мови мистецтв.

Формування художньо-образного мислення сприяє розвитку творчої особистості учня. Використання інтегративних технологій спрямоване саме на формування художньо-образного мислення.

Вчителю образотворчого мистецтва необхідно відходити від технологій, спрямованих на надання лише інформаційних знань, а користуватися технологіями, які спрямовані на розвиток активної творчої особистості. Одна з таких технологій є інтегративна.

Для викладання образотворчого мистецтва необхідно оволодіти алгоритмом роботи за інтегрованою технологією. Запропоновано наступний алгоритм використання інтегрованих технологій.

1. Визначити мету уроку.

Прогнозування очікуваних результатів уроку.

Знайти, який вид інтегратора буде використовуватися на уроці [8, 32]. Художньо-інтегративні технології умовно можна поділити на три групи за одним провідним інтегратором або декількома визначальними (за Л. Масол): духовно-світоглядний вид інтеграції, що здійснюється на тематизмі, що є спільним для всіх видів мистецтва; естетико-мистецтвознавчий вид інтеграції, що здійснюється на основі застосування споріднених понять і категорій для різних видів мистецтва; комплексний вид інтеграції.

Визначити матеріал візуальний, музичний (відео), за допомогою якого відбудеться сприйняття учнями визначеної групи інтеграторів.

Створити модель уроку.

Пропонуючи наступну модель уроку з мистецтва при використанні духовно-світоглядного типу інтеграції. Л. Масол зазначає, що тематичний принцип поєднання елементів змісту є найдоступнішим для учнів початкової школи [4, 71].

Духовно-світоглядна (тематична інтеграція) відкриває учням можливість зануритися більш глибоко у твори різних мистецтв. Творчі запитання сприяють концентрації уваги учнів на деталях. Шукаючи відповіді, діти більш уважно вслуховуються у текст та вдивляються і намагаються відчутти настрій живописних робіт. Пошук образних асоціацій спонукає дітей на загострення уявлення. Використання музичного матеріалу сприяє кращому запам'ятовуванню. Вдивляючись щоразу в картину, чи в котрий раз слухаючи відповідний словесний коментар, діти знаходять нові грані вже начебто зрозумілого художнього образу.

Естетико-мистецтвознавчий вид інтеграції здійснюється на основі застосування споріднених понять і категорій для різних видів мистецтва.

В молодших класах дана група інтеграторів впроваджується, використовуючи емоційно-образні аналогії, що розкривають сутність мистецтвознавчих та естетичних понять і категорій, а не лише їх вербальне засвоєння, раціональне усвідомлення і запам'ятовування.

Під час засвоєння видів і жанрів мистецтва інтеграція відбувається не лише на емоційному рівні, але й на понятійному.

Комплексний вид інтеграції – одночасне поєднання на уроці основних видів інтеграції – духовно-світоглядної (тематичної), естетико-мистецтвознавчої та інших видів.

Художньо-мовна інтеграція розкриває особливості мови різних видів мистецтв, надає можливість порівняти, якими засобами виразності досягається втілення задуманого образу в мові, літературному мистецтві [8,32].

Висновки дослідження. Результати дослідження дозволяють зробити такі основні висновки.

Фахова підготовка вчителя початкових класів значно покращується, якщо навчання здійснюється на інтеграційній основі, з урахуванням системних, функціональних та комунікативних властивостей мовлення.

Передумовою успішної реалізації ідеї інтегрування предметів двох різних циклів – мовного та образотворчого – є розробка і реалізація відповідних способів організації навчально-виховного процесу, в яких враховується як специфіка навчальних дисциплін, так і комплексний характер навчання з його змістовим, цільовим та діяльним компонентами.

Удосконалення способів інтегрування на заняттях з образотворчого мистецтва відбувається насамперед шляхом доцільного планування мовленнєвої діяльності. Результативність та якість навчання підвищується, якщо виконання образотворчих завдань передують цілеспрямовано, систематизовано мовленнєва підготовка. Саме вона впливає на ефективність наступної предметно-практичної діяльності. Смісло-мовленнєва чіткість у думках забезпечує чіткість і в предметно-практичній діяльності.

Від якості мовленнєвої роботи значною мірою залежить і результативність зображувальної діяльності в цілому. Отже, мовленнєва робота – не додатковий аспект роботи, а додатковий засіб організації навчально-виховного процесу та підвищення його ефективності.

Мовленнєва робота особливо вагома на початковому (виклад інформативного та теоретичного матеріалів, мотивація навчальної діяльності, інструкції до зображувальних завдань, коментування власного задуму) та на завершальному (підсумок, аналіз робіт) етапах завдання. На інших етапах вона виконує супровідну роль (коментар до педагогічного малюнка, принагідні зауваження і поради тощо).

Формування мовленнєвих умінь має здійснюватись у предметно-мовленнєвому, педагогічно-мовленнєвому та організаційно-методичному планах. Чітко окреслений змістовий компонент сприяє визначенню мовних знань та мовленнєвих умінь, які формуються в процесі предметно-практичної діяльності. Важливим є використання засобів усіх рівнів мовної системи, усвідомлення й усунення будь-яких порушень системно-мовних чи мовностилістичних норм. Основна увага має бути звернена на ті аспекти вживання мови, які найтісніше інтегруються зі змістом навчального предмета, – на оволодіння образотворчою лексикою та на якість зв'язних висловлювань.

Успіх методичної роботи інтегративного характеру залежить від дотримання в навчально-виховному процесі загальнодидактичних, лінгводидактичних та лінгвопсихологічних принципів системності і систематичності мовленнєвої роботи, максимальне збагачення мовленнєвої практики, комплексний підхід до навчання в плані єдності мови і мислення, зв'язок лексичної роботи та формування граматичного ладу висловлювань, комунікативно-ситуативна основа мовленнєвої діяльності, впровадження системи міжпредметних зв'язків.

Навчальний експеримент дав змогу визначити шляхи впровадження результатів у шкільну практику викладання образотворчого мистецтва. Завдяки орієнтації *викладач–студент–учень* експериментальна система роботи охоплює шкільний і вузівський ступені освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державна національна програма "Освіта (Україна XXI століття)". – К.: Райдуга, 1994.
2. Довідник учителя художньо-естетичного циклу в запитаннях та відповідях / упор. М.С. Демчишин. – Х.: Веста: Видавництво «Ранок». – 2006. – 608 с.
3. Миропольська Н. Уроки художньо-естетичного циклу школі: навчання і виховання: навч. посібник / Н. Миропольська, С. Николо, В. Рагозіна, Л. Хлебнікова, В. Шахрай. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006. – 240 с.
4. Масол Л.М. Методика навчання мистецтва у початковій школі: посібник для вчителів / Л.М. Масол, О.В. Гайдамака, Е.В. Белкіна, О.В. Калініченко, І.В. Руденко. – Х.: Веста: Вид-во «Ранок», – 2006. – 256 с.
5. Пометун О. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посіб. / О.І. Пометун, Л.В. Пироженко; за ред. О.І. Пометун. – К.: Вид-во А.С.К., 2004. – 192 с.
6. Просіна О.В. Технології інтегрованого викладання предметів «Мистецтво» та «Художня культура» в загальноосвітній школі: навчально-методичний посібник. – Луганськ: СПД Резніков В.С., 2007. – 200с.
7. Рудницька О.П. Педагогіка загальна та мистецька / О.П. Рудницька. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан. – 2005. – 270 с.
8. Юсов Б.П. Принципи побудови інтегрованих поліхудожніх програм з образотворчого мистецтва / Б.П. Юсов // Мистецтво та освіта. – 2001. – №3. – 36-40 с.
9. <http://www.uapravo.net/data/base32/ukr32498.htm/> Про затвердження Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах та Комплексної програми художньо-естетичного виховання у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах. Міністерство освіти і науки України (МОН.) Наказ №151/11 від 25.02.2004.

Н.В. ЛЕСНЯК. ИНТЕГРАТИВНАЯ РЕЧЕВАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ОРГАНИЗАЦИИ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Резюме. В статье излагается теоретически обоснованная и экспериментально проверенная методика применения межпредметных связей на занятиях изобразительного искусства, прослеживается влияние интегрирования речевой и изобразительной учебной деятельности на профессиональную подготовку будущего учителя, формирование необходимых речевых умений. Сущность методики обучения состоит в максимальной педагогизации способов организации учебно-воспитательного процесса на интеграционной основе и целенаправленной систематизации речевой деятельности в структуре занятий (с использованием наглядного и словесного дидактического материала).

Ключевые слова: межпредметные связи, речевая деятельность, изобразительная деятельность, интегрирование, речевые умения.

N.V. LESNYAK. INTERSUBJECT TIES OF SPEECH SKILLS IN FORMATION OF THE ORGANIZATION OF GRAPHIC ACTIVITY

The summary. In this thesis the author states theoretically grounded and experimentally tested methods of adoption of intersubject ties in teaching of fine arts, observes the influence of integration of speech and figurative training activities on vocational preparation of would-be teachers, formation of necessary speech skills.

The main point of the methods is maximum pedagogy in methods of guidance of organization and education process on integration basis and goal-directed systematization of speaking activity in the structure of lessons (using visual and verbal didactic material). They implement the leading ideas of educational programs, general didactic, linguo-didactic and linguo-psychological requirements.

Key words: intersubject ties, speech activities, figurative activities, integration, speech skills.

Рекомендовано до друку.

Д-р. пед. наук, проф. Г.П. Коваль.

Одержано редакцією 20.01.2016 р.